

Riskstyrning genom biopolitik

Rektorers iscensättningar av fritidshemmet som kompensatoriskt välfärdsprojekt

LINNÉA HOLMBERG

Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet

ABSTRACT

I tider när nationens samtida och framtida välstånd sägs vara utsatt för risk hamnar kompensatoriska insatser i relation till barn och deras olika livsomständigheter högt på den politiska agendan med förhoppningar om utjämnande effekter tänkta att leda till ett mer välfungerande samhälle. En konkretisering av denna problematik är ett frekvent uppmärksammande av fritidshemmets kompensatoriska uppdrag, vilket ges allt större tyngdpunkt i exempelvis statliga utredningar och samhällsdebatter. Rektorer med rollen att styra och leda fritidshem tillskrivs ett särskilt ansvar för just de kompensatoriska aspekterna. Med avstamp i detta undersöks i studien hur rektorer iscensätter fritidshemmet med utgångspunkt i dess roll och syfte i relation till barns olika levnadsvillkor. Genom en Foucault-inspirerad analys baserad på rektorers kvalitativa enkätsvar synliggörs en iscensättning av fritidshemmet som ett biopolitiskt förbättrande välfärdsprojekt som syftar till att förädla barn till framtida välfungerande samhällsmedborgare. I detta projekt kan rektorena betraktas som diskursiva mellanhänder i en biopolitisk styrningsrationalitet. Avslutningsvis förs en diskussion kring det biopolitiskt förbättrande fritidshemmet som en kompensatorisk heterotopi.

Nyckelord

Biopolitik, heterotopi, kompensatoriskt uppdrag, medborgarskapande, välfärd

FRÅN VÄLFÄRDSLÖFTE TILL RISKREGIM

Under efterkrigstiden byggdes den svenska välfärdsstaten upp som ett samhälleligt löfte: att genom utbildning, omsorg och sociala insatser utjämna livschanser och skapa förutsättningar för jämlikhet. I välfärdsprojektets anda formades en stark tilltro till statens förmåga att garantera trygghet, delaktighet och framtidstro – inte minst för barnen, som sågs som själva förkroppsligandet av välfärdens framtid.

Under de senaste decennierna har detta löfte gradvis urholkats. Genom återkommande besparingar, nedskärningar och omorganiseringar kopplade till välfärdsinstitutionerna talas det nu om en nedmontering av välfärden. Privatiseringar och avregleringar har flyttat ansvar från stat till individ, från gemensamt till marknadsstyrt. Resultatet skildras vara ett samhälle där ojämlikhet, segregation och otrygghet inte längre framstår som undantag, utan som normaliserade inslag i den sociala väven.

Detta verk är en öppet tillgänglig artikel publicerad under licensen [Creative Commons Erkännande-IngaBeredningar 4.0](#)

© 2025 [Linnéa Holmberg] ISSN: 1401-6788

DOI:

I denna förändrade välfärdslogik riktas blicken åter mot barnen, men nu inte längre som symboler för framtidens löften, utan som potentiella risker och framtida kostnader. Genom en växande flora av kompensatoriska insatser söker staten och kommunerna återställa det som gått förlorat: tilltron till välfärdens hållbarhet. Dessa insatser legitimeras genom tal om förebyggande arbete, tidiga interventioner och riskhantering – men de speglar också ett samhälle som försöker rädda sin välfärdsmodell genom att korrigera och disciplinera just de barn vars livsvillkor vittnar om dess upplösning. I den meningen framträder de kompensatoriska insatserna som en samtida form av välfärdens biopolitik – ett sätt att säkra nationens framtid genom att styra den yngsta delen av befolkningen. Den här studien granskar och belyser ett konkret exempel på hur sådana biopolitiska välfärdsintentioner kan ta sig uttryck.

FÖREBYGGANDE RISKHANTERING GENOM KOMPENSATORISKA INTERVENTIONER

Kompensatoriska insatser i relation till barn och de olika omständigheter de lever i, i termer av utjämnande effekter, är tänkta att bidra till ett mer välfungerande samhälle. Skolan har sedan lång tid tillbaka ett kompensatoriskt uppdrag beträffande barns olika förutsättningar och livsomständigheter. Det har emellertid inte ansetts tillräckligt varpå även fritidshemmet idag har som syfte att arbeta kompensatoriskt gentemot bland annat hemmet. Men, när nationens samtida och framtida välbefinnande och välgång menas vara utsatt för risk så bedöms inte heller detta som tillräckligt, varpå en utredning tillsatts för att särskilt titta på åtgärder för att stärka fritidshemmets kompensatoriska uppdrag (SOU 2020:34). Idén om att införa ett allmänt fritidshem som alla barn i en viss ålder har rätt till lyfts fram som ett sätt att förstärka det kompensatoriska arbetet genom att tillgängliggöra det för alla barn, istället för att som nu vara villkorat av vårdnadshavares sysselsättning. En påföljande utredning lägger fram förslag om en utökad rätt till att delta i verksamheten genom ett avgiftsfritt allmänt fritidshem med motiveringen att ett sådant kan verka kompensatoriskt förebyggande:

Tillgången till fritidshemmet bör därför öka genom att alla elever får tillgång till det. Fritidshemmet vänder sig på så sätt till alla elever oavsett familjernas ekonomiska och sociala förutsättningar eller var i landet de bor. Genom att komma alla barn till del kan reformen bidra till att bekämpa utanförskap med de kända risker som det kan medföra i form av ohälsa, missbruk och utanförskap. Fritidshemmet kan således utgöra en förebyggande faktor för många barn och fritidshemmets kompletterande och kompensatoriska uppdrag kan komma många till del (SOU 2022:61, s. 105).

Märkbart är hur fritidshemmet under de senaste decennierna gått från att betraktas som en socialpedagogisk omsorgsinstitution, till att iscensättas som en undervisande lärandeinstitution, för att nu i allt högre utsträckning kläs i en språkdräkt som gör gällande att inrättningens tyngdpunkt bör vara att trygga, främja och förebygga (Gardesten, Ackesjö & Wernholm, 2023). Det vill säga, historien upprepar sig och barnen ska nu hållas borta från de farliga gängen (Djurberg, 2022) i likhet med att de för över hundra år sedan skulle hållas borta från de farliga gatorna genom arbetsstugornas och eftermiddagshemmets försorg (Rohlin, 2012). Det upphöjda talet om förebyggande arbete i nutid återfinns till exempel i utredningen *Skolor mot brott* (SOU 2024:17), som

betonar utbildningssystemets (fritidshemmet inkluderat) "[...] viktiga roll när det gäller att förebygga framtida brottslighet, det vill säga att barn och unga utvecklar ett kriminellt beteende" (s. 21). Utredningen förespråkar ett reformarbete med avsikt att uppdatera och förbättra det förebyggande arbete som redan idag bedrivs inom området.

När en fokusförskjutning från det nyss så dominerande lärandeidealet i riktning mot en förebyggande riskhantering lanserats behövs funktioner som kan operationalisera de för stunden rådande politiska ambitionerna. Som en central nyckelfunktion i arbetet med att kalibrera fritidshemmets kompensatoriska arbete i linje med de just nu aktuella samhälleliga problembeskrivningarna pekas bland andra rektorerna ut:

Även fritidshemmets kompensatoriska och kompletterande uppdrag är väsentliga att utveckla mot bakgrund av de förändringar som sker i samhället. Mot denna bakgrund bedömer Skolinspektionen att huvudmän och rektorer i högre grad behöver beakta hur fritidshemmets utbildning kan organiseras och tas tillvara för att alla elever ska ges möjligheter att få de kunskaper och färdigheter de behöver (Skolinspektionen, 2018, s. 25).

Genom rollen som pedagogisk ledare har rektorn – med stöd från huvudmannen som är ytterst ansvarig – i uppdrag att styra och organisera den målstyrda verksamheten i fritidshemmet. Rektorn ska verka för att utbildningen utvecklas och förväntas skapa förutsättningar för verksamheten att bedriva undervisning av god kvalitet i enlighet med skollagen (SFS 2010:800) och läroplanen (Skolverket, 2024). För att lyckas med detta behöver rektorn exempelvis fördela resurser, tillhandahålla ändamålsenliga lokaler och utemiljöer, samordna fritidshemspersonalens pedagogiska arbete och tillse att de får sådan kompetensutveckling som de aktuella och lokala premisserna kräver, något som hänger an på faktorer som socioekonomiska förhållanden, barngruppens storlek, barnens ålder och modersmål, behov av extra anpassningar eller särskilt stöd med mera. En övergripande aspekt i rektorns förväntade ledning av fritidshemmet kretsar kring det kompensatoriska uppdraget:

Huvudmannen och rektorn bör regelbundet göra uppföljningar och utvärderingar av verksamhetens kvalitet. Resultaten av utvärderingarna blir vägledande för hur resurserna fördelas. Resursfördelningen bör ske på ett sådant sätt att den möjliggör en ökad likvärdighet i utbildningen mellan olika fritidshem. Den bör också göra det möjligt för fritidshemmet att leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag. En aktiv resursfördelning kan bidra till att motverka segregationens negativa effekter (Skolverket, 2023).

Fritidshemmets kompensatoriska funktion att motverka segregation, bekämpa utanförskap och utgöra en förebyggande faktor gällandes bland annat ohälsa och missbruk kan förklaras och förstås på ett flertal olika sätt. Ett sätt är att betrakta det genom ett raster av teoretisering kring biopolitik, en styrningslogik med optimeringsintentioner av livsduglighet på populationsnivå. Rektorns roll kan i skenet av detta sägas vara att fungera som en slags diskursiv mellanhand, det vill säga en position genom vilken styrningsrationaliteten cirkulerar, filtreras, översätts och operationaliseras.

SYFTE

Med avstamp i den bakgrund och de utgångspunkter som skisserats ovan är syftet att utforska fritidshemmet som ett biopolitiskt välfärdsprojekt via just rektorers iscensättningar av verksamheten i relation till det kompensatoriska uppdraget. Det vill säga, en problematisering av hur styrning genom biopolitik kan ta sig uttryck i en kompensationsdiskurs kopplad till välfärdsinstitutionen fritidshem.

TIDIGARE FORSKNING

Tidigare forskning om just rektorer i relation till fritidshem förekommer men är inget väl beforskat område. De studier som finns indikerar att fritidshemmets rektorer hitintills har tenderat att ge fritidshemmet en underordnad position i relation till skolan. Haglund och Glaés-Coutts (2022) menar att denna företeelse varit framträdande under hela 2000-talet. Underordnande av fritidshemmets status tycks inte unikt för Sverige, liknande situationer förekommer i exempelvis Australien (Hurst, Brannelly & Cartmel, 2023) och Schweiz (Jutzi, Wicki & Stampfli, 2024). Forskning visar också på rektorers bristande kunskap om fritidshem, bland annat beträffande uppdrag och syfte, och därmed också bristfälligt ledarskap. Exempelvis har rektorers förståelse för och insatthet i fritidshemmets undervisningsuppdrag visat sig otillräcklig (Boström, Elvstrand & Orwehag, 2023; Jonsson 2020, 2021). En orsak till rektorernas tillkortakommanden kan relateras till att uppdraget att styra och leda fritidshemmet är komplext, bland annat beroende av senare års många förändringar av fritidshemmets roll och funktion i utbildningssystem och samhälle (Boström & Elvstrand, 2024). Dessa premisser får konsekvenser för hur rektorerna axlar det pedagogiska ledarskapet, vilket ofta skildras ske på armlängds avstånd (Glaés-Coutts, 2021). Samtidigt säger sig rektorer ha ett intresse för och aktivt engagemang i sitt ledarskap i relation till fritidshemmet (Boström & Elvstrand, 2024; Haglund & Glaés-Coutts, 2022).

VÄLFÄRDENS BIOPOLITISKA RATIONALITET

Fritidshemmet framstår som en tillgänglig och användbar inrättning när politiska ambitioner strävar efter en välutbildad och fungerande befolkning i vilken medborgarna bidrar till välfärd i ett tryggt och framgångsrikt land (Lindblad & Popkewitz, 2000). I relation till vad som i en sådan målbild anses önskvärt och eftersträvaransvärt definieras samtidigt vad som är att betrakta som problem och risker som sägs hota landets välgång. En befolkning av tillräcklig kvalitet för att passa in i ramarna för målbilden som en välmående och globalt konkurrenskraftig nation växer inte fram automatiskt, den måste formas. Eller uttryckt på annat sätt, den måste styras i rätt riktning. Och frågan blir då hur? Hur bedrivs intervenerande processer i syfte att förbättra befolkningen på idag legitima sätt (Simons & Masschelein, 2008)? Vilken typ av styrning som involveras och hur den tar sig uttryck hänger an på de för tillfället rådande idéerna kring makt och kontroll (Foucault, 2007).

En tolkning är att vår tids styrning bland annat sker via det kompensatoriska uppdraget i fritidshem. En sådan typ av styrning kan förstås som en slags förädling av barn med intentionen att förbättra nästa generation medborgare. Ett sådant förbättrande välfärdsprojekt legitimeras delvis med hjälp av just framhållandet av oro för nationens

väl och ve. Ekonomin är svag och behöver förbättras, säkerheten är otillräcklig och behöver förbättras, framtiden ter sig dystert och behöver förbättras och så vidare (Olsson, 1997). Projektet legitimeras också genom tal om ökad likvärdighet och jämlikhet som menas vara positivt för såväl individ som samhälle. Genom att aktivt gå in och väga upp och jämnar ut skillnader i barns förutsättningar antas fler kunna tillgodogöra sig all den utbildning som staten ställer till förfogande – och i stor utsträckning kräver deltagande i, i form av skolplikt. Därigenom ska barnen formas till sådana effektiva och produktiva samhällsmedborgare som biopolitiska strävanden efterfrågar för att målbilden om nationell välgång och framgång ska kunna uppnås (se mer om produktion av önskvärda medborgare i Sandberg, et al., 2015; Leahy, 2014; Jette, Bhagat & Andrews, 2016 och Åkerblom & Fejes, 2017).

Barn vars livsomständigheter är av det mer utmanande slaget riskerar att utvecklas till avvikande medborgare. De anses följaktligen vara i behov av extra korrigeringar i den fostrande utbildning som fritidshemmet erbjuder med syfte att producera den typ av medborgare som efterfrågas. Fritidshemmet fungerar i detta som en administrerande och reglerande apparat (Foucault, 2002). En apparat som utgör en del i en statlig styrningsrationalitet tänkt att skapa en resursstark nation i termer av mänskligt kapital (Kenny, 2015, se också Brunila & Siivonen, 2016; Fejes, et al., 2016; Hedlund, 2011 och Åkerblom, 2020 för fler analytiska exempel på utbildning som styrning).

Mer specifikt kan fritidshemmets kompensatoriska insatser och administrerande av barns liv beskrivas som en disciplinerande biopolitik. En biopolitisk styrning med avsikt att säkerställa fortsatt välfärd. Den biopolitiska styrningsrationaliteten inbegriper komplext sammanlänkade delar av biomakt och disciplinär makt. Båda dessa maktbegrepp är grundade i en syn på makt som en dynamisk, relationell och produktiv kraft som arrangerar socialt liv på olika sätt, med möjlighet att fungera såväl frigörande som förtryckande (Axelsson & Qvarsebo, 2017). När biomakten handlar om befolkningsreglering så är den disciplinerande makten istället inriktad mot övervakning, normalisering och (själv)reglering av individen för att göra kroppen foglig och styrbar. Sammantaget involverar den aktuella styrningsrationaliteten därmed både ett individualiserande av människokroppen och ett fokus på reglering av människolivet (Foucault 1975, 2002, 2008).

Genom teoretisering kring biomakt och biopolitik riktas intresset mot iscensättningar av hur barn som population bör kalibreras för att maximera livsdugligheten i befolkningen. Biomaktens logik ordnar och modifierar livsprocesserna genom implementering av nödvändiga åtgärder för att säkerställa en önskvärd kvalitet hos den massa som samhällsmedborgarna utgör. Genom det biopolitiska rastret framträder barns varande, görande och blivande – barndom – som en fas i livet som på ett eller annat sätt bör säkerställas genom lämpliga miljöer, såväl fysiska som moraliska. Miljöer tänkta att garantera hälsosam utveckling. En sådan optimerande och utbildande miljö – i det aktuella fallet fritidshemmet – bidrar så väl till att varje enskilt barn förbereds och vid behov korrigeras för ett välfungerande vuxenliv, likväl som att trygga ordning och välbefinnande på befolkningsnivå (Simons, 2006).

Den disciplinerande biopolitiska strategin verkar så att säga alltså i livets tjänst. Men, främjandet av liv genom säkerställande, förvaltande och förädling av välmående bygger på politiska idéer och intressen som operationaliseras och normaliseras genom fritidshemmet. Det innebär att det förbättrande välfärdsprojektet i livets tjänst – med sina goda intentioner och ett positivt laddat språkbruk – inbegriper en ständigt närvarande maktdimension (se Gibson & Dempsey, 2015 och Åkerblom, 2019b för andra exempel på förbättringsprojekt i samhällsnyttans namn). Disciplinerande biopolitik blir ett i samtiden legitimt sätt att styra på mikro- och makronivå baserat på politisk riskhantering. Sådan riskhantering involverar ett beräkande av framtid följt av interventioner i nutid som ett sätt att kontrollera den tänkta, potentiella framtiden (Petersen, 1997; Petersen & Lupton, 1997; Rose, 2001). På den kollektiva makronivån är statens centrala byråkrati intresserad av kunskap om beteenden på befolkningsnivå för att biopolitiskt kunna administrera och reglera aspekter som hälsa och kriminalitet. På en lokal nivå verkar fritidshemmet som en disciplinerande institution med möjligheter att på mikronivå korrigera barn genom det kompensatoriska uppdraget (Axelsson & Qvarsebo, 2017).

REKTORER SOM DISKURSIVA MELLANHÄNDER

Mitt emellan den statliga makronivån och mikronivån i fritidshemmen befinner sig rektorerna. Rektorsrollen innefattar inflytande över in- och utflöde av information i relation till fritidshemmet, mandat att resurstilldela och organisera verksamheten samt påverkansmöjligheter i det pedagogiska arbetet. Genom den teoretiska linsen kan rektorerna därigenom betraktas som diskursiva mellanhänder i den disciplinära biopolitiken, den styrningsrationalitet som tycks prägla fritidshemmets kompensatoriska uppdrag. Rektorer som diskursiva mellanhänder förstås här som en position genom vilken styrningsrationaliteten cirkulerar, filtreras, översätts och operationaliseras. Förståelsen av begreppet gör gällande att (bio)makt verkar relationellt i ett kontinuerligt nätverk av påverkan.

Analytiskt öppnar begreppet upp för att studera hur diskursiv hantering av styrningsrationaliteten kan ta sig uttryck: vilket språkbruk, vilka kategoriseringar och värderingar aktualiseras eller legitimeras? Hur formar detta i sin tur vad som uppfattas som möjligt eller önskvärt inom fritidshemsverksamheten? Betraktade som diskursiva mellanhänder i den biopolitiska styrningsrationaliteten blir rektorerna alltså intressanta att sätta under den analytiska luppen. Hur iscensätter rektorer (med ansvar för fritidshem) verksamheten i relation till barns livsomständigheter samt fritidshemmets roll och syfte i samhället?

KOMPENSATORISK HETEROTOPI

I förlängningen av analysen förs avslutningsvis en diskussion om hur iscensättningen av det förbättrande fritidshemmet också kan ses som en typ av annan plats i samhället. Resonemangen bygger på en vid tolkning av Foucaults begrepp heterotopi (Foucault & Miskowiec, 1986). Heterotopier – från grekiskans hetero (annan) topos (plats) – är olika former av verkliga, men annorlunda, platser i ett samhälle. Kännetecknande är att de finns i alla samhällen, de fyller alltid en funktion men är i takt med samhället

också föränderliga. Vidare möjliggör de olika och oförenliga platser att inrymmas inom sig och är vanligen sammanlänkande med en särskild typ av tid: "“The heterotopia begins to function at full capacity when men arrive at a sort of absolute break with their traditional time” (Foucault & Miskowiec, 1986, s. 26). Därtill inbegriper heterotopier system för öppning och stängning avseende att de sällan är helt tillgängliga för alla utan istället kräver någon form av tillstånd eller är avsedda för vissa grupper – exempelvis kriminella som tvingas in i en heterotopi för avvikande i form av fängelse (se Sandberg, Fejes, Dahlstedt & Olsson, 2015 för exempel på vuxenutbildning som heterotopi för avvikande). Fritidshemmet kan liknas vid en kompensationsheterotopi vars “[...] role is to create a space that is other, another real space, as perfect, as meticulous, as well arranged as ours is messy, ill constructed, and jumbled. This latter type would be the heterotopia, not of illusion, but of compensation [...]” (Foucault & Miskowiec, 1986, s. 27).

EMPIRISKT MATERIAL OCH METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN

Den påföljande analysen bygger på en anonym undersökning i verktyget *Survey&Report* där kvalitativa enkätsvar i form av obegränsad fritext från rektorer samlats in. Utskicket innefattar information om studien och om att ett forskningsetiskt förhållningssätt (Vetenskapsrådet, 2024) beaktas i studiens alla faser. Informationen inbegriper bland annat hur de svar som skickas in hanteras i enlighet med GDPR, samtyckesmöjlighet och anonym länk till enkäten. Vidare klargörs det även att det större forskningsprojekt som undersökningen är en del av har en godkänd etikprövning hos Etikprövningsmyndigheten. Via mail har 168 rektorer och biträdande rektorer (eftersom den befattningen vanligen har ansvar för just fritidshemmet, delegerat från rektorn) i 62 kommuner utspridda över hela Sverige kontaktats och erbjudits frivilligt deltagande. Beträffande urvalsprocessen så ingår kommuner med namn från alfabetets alla bokstäver. Vilka kommuner från respektive begynnelsebokstav som sällats fram har skett slumpmässigt och antal rektorer/biträdande rektorer per deltagande kommun varierar från 1–9 beroende av kommunens storlek och därmed förekomsten av antal fritidshem samt av tillgängligheten av mailadresser på kommunernas hemsidor. Såväl kommunala som enskilt drivna fritidshem är inkluderade. Totalt har 24 rektorer/biträdande rektorer skickat in svar. Dessa svar utgör totalt ca 6 sidor i omfång, drygt 3600 ord. De frågor som deltagarna ombetts svara på utifrån sina egna erfarenheter och tankar och som här utgör analysunderlag är:

- Hur tänker du kring fritidshemmet i relation till barns olika levnadsvillkor?
- Hur tänker du kring fritidshemmets roll och syfte i samhället?

Den analytiska proceduren har inletts med förutsättningslös läsning av det insamlade materialet där såväl regelbundenheter som avvikelser uppmärksammas. Återkommande innehållsmässiga teman har noterats och utifrån dessa har svaren sedan sorterats. Den specifika teoretiska riktningen vars fokus ligger på disciplinerande biopolitik har vuxit fram i växelverkan med de närläsningar som gjorts av de teman som framträtt i materialet. I analysen finns genomgående citat – pseudonymiserade i den mån det behövts – från rektorerna som exemplifierar hur de uttalar sig med utgångspunkt i

de givna frågorna. Drygt hälften av de deltagande rektorerna finns representerade genom de exemplifierande citaten och de särskiljs genom numrering. I sin helhet spårar analysen hur en disciplinerande biopolitisk styrningsrationalitet tar sig uttryck i de iscensättningar av fritidshemmet som återfinns i enkätsvaren.

Den forskarproducerade analytiska illustrationen är inte den enda tänkbara, utan istället endast en av många möjliga skildringar. Inte heller finns någon avsikt att slå fast om något är bra eller dåligt, istället kretsar intresset kring att synliggöra hur fritidshemmets utbildning med dess kompensatoriska uppdrag kan förstås som såväl möjliggörande som begränsande, frivilligt men på samma gång ändå tvingande (Foucault, 2002; Åkerblom, 2019a). En sådan styrningsanalytisk vinkling öppnar upp för andra sätt att tänka kring och förstå fritidshemmets syfte och funktion genom försök att urskilja vad som pågår i det som pågår, men avhåller sig samtidigt från att ge egna svar på hur alternativa tillvägagångssätt borde utformas (Axelsson & Qvarsebo, 2017).

Studiens kvalitativa ansats utifrån ovan beskrivna metodologiska premisser tillsammans med de teoretiska utgångspunkterna implicerar ett kunskapsanspråk som inte gör gällande någon generaliserbarhet. I stället syftar studien till att lyfta fram och visa på hur rektorer iscensätter fritidshemmet på specifika sätt genom sina svar på de givna frågorna. Kunskapsintresset ligger följaktligen i att undersöka rektorernas perspektiv och synsätt och analysmaterialet är att betrakta som nedslag i, och exempel på, hur deras förståelse av och syn på verksamheten kan ta sig uttryck i och med att urvalet är baserat på tillgänglighet och frivillighet och därmed inbegriper ett begränsat antal forskningspersoner. De rektorer som valt att svara kan tänkas ha en likartad inställning till fritidshem varpå rektorer med andra erfarenheter av eller åsikter om fritidshemmet eventuellt inte finns representerade. Det är troligt att tidsaspekten många gånger varit avgörande för valet att svara eller inte svara på enkäten, då denna passerat förbi i det ständiga flöde av information som hela tiden pockar på uppmärksamhet. En låg svarsfrekvens i enkätundersökningen var därför förväntad i förhållande till den givna målgruppen, men sannolikt hade även andra tillvägagångssätt som exempelvis intervjuer genererat få deltagare eftersom rektorer/biträdande rektorer vanligtvis redan har fullt av åtaganden som tar deras tid och uppmärksamhet i anspråk.

I artikelns övriga delar används endast termen rektor med hänvisning till att det är den befattningen som har som uppdrag att styra och leda fritidshemmet. I eventuellt förekommande fall där en biträdande rektor axlar rollen som ledare för fritidshemmet så gäller därför samma, eller delar av samma, arbetsuppgifter även om rektorn formellt tillskrivs ansvaret.

KOMPENSATORISK RÄDDNING GENOM INSTITUTIONALISERAD FRITID

Rektorerna iscensätter fritidshemmet och dess kompensatoriska uppdrag som något helt nödvändigt för samhällets fortsatta välgång, i vilken det både explicit eller som här implicit framställs som en förebyggande institution:

Fritidshemmet fyller en oerhört viktig roll i samhället. Ju längre eleverna går på fritidshemmet desto bättre blir förhoppningsvis förutsättningarna för att hålla dem borta från gängkriminalitet osv (Rektor 15).

Rektorsrollen betraktad som en diskursiv mellanhand utgör inte någon neutral position, utan fungerar som en nod i den biopolitiska styrningsrationaliteten i vilken diskurser om välfärd, ansvar och förbättring produceras och reproduceras. Som diskursiv mellanhand verkar rektorerna genom att selektivt transformera policy till praktik – inte genom att mekaniskt implementera, utan genom att filtrera, omvandla och förskjuta diskurser i mötet mellan statliga biopolitiska intentioner, kommunal förvaltning och lokal verksamhet. I citatet ovan görs fritidshemmet till en samhällsbärande inrättning som skyddar mot oönskad destruktivitet hos barn som tar del av verksamheten. I enkätsvaren framhäver rektorerna behovet av en utjämnande effekt med härledningar till en allt mer märkbar segregation. Barnen ska därför med fördel hållas inom verksamhetens tryggnad så länge som möjligt. Det största hotet som fritidshemmet kan skydda ifrån är för tillfället rekrytering in i grov gängkriminalitet, men även andra risker lyfts fram:

Det finns en risk för ensamhet, utanförskap, utveckla spelberoende, sämre hälsa för barn som inte är på fritids efter skolan. Dessa risker är ett stort problem för hela samhället (Rektor 8).

En biopolitisk dimension gör sig gällande i en uttryckt vilja att involvera hela barnpopulationen som en del i ett riskminimerande säkerställande av välfärden. Frågan om ett fritidshem för alla är ett genomgående inslag när rektorerna talar om fritidshemmets roll och funktion i samhället:

Jag tänker att fritids bör finnas för alla elever oavsett behov. Det är många som är hemma för vårdnadshavare [vårdnadshavare] inte jobbar men som skulle behövt mer fritids pga det sociala och det ovan nämnda, dvs få ta del av saker i samhället som hemmet inte kan ge (Rektor 21).

Barn som inte är berättigade till en plats, och som därmed står utanför det disciplinerande biopolitiska förbättrande välfärdsprojektet, framställs som riskutsatta i relation till ett flertal biopolitiska segment som ska förebyggas genom det kompensatoriska uppdraget. Däribland kriminalitet, hälsa, utanförskap och fattigdom. Just fattigdom kopplas även samman med utbildningsprestation, ytterligare en central aspekt i problemhanteringen relaterad till fortsatt nationell välfärd:

Fler vårdnadshavare i [utsatta] socioekonomiska områden är arbetssökande och deras barn har då inte rätt till fritids. En del familjer kanske inte har råd att erbjuda sina barn den frukost och det mellanmål som erbjuds på fritids vilket innebär sämre skolresultat och hungriga magar (Rektor 15).

Som diskursiva mellanhänder som tolkar och transformerar de biopolitiska intentionerna reproducerar rektorerna det kompensatoriska uppdraget på specifika sätt. En framträdande iscensättning gör gällande fritidshemmet som en kompensatorisk räddningsfunktion i förhållande till såväl hem som skola. I reproduktionen av det kompensatoriska uppdraget kan biopolitiska räddningsaktioner med avsikt att inlemma fler barn i fritidshemmet ingå:

Barn som lever i utanförskap har ofta inte en naturlig del i fritidshemmets verksamhet eftersom vårdnadshavare inte förvärvsarbetar eller studerar. Detta kan man ju förbise genom särskilda placeringar för de barn som har stora behov (Rektor 2).

Rektorerna tolkar och anpassar det kompensatoriska uppdraget på sätt som samtidigt gör dem till diskursiva mellanhänder i den biopolitiska styrningsrationaliteten när de inlemmar barn i verksamheten i termer av kompensatoriska åtgärder. Emellertid finns en aspekt som tycks försvåra för rektorerna att agera diskursiv mellanhand som filtrerar biopolitiska ambitioner och reproducerar det kompensatoriska uppdraget:

Stora skor att fylla för att kompensera för eleverna som inte har samma levnadsvillkor som andra. Stora men viktiga skor. Att de elever som alltid är på fritids på lovet har möjlighet att också åka slalom i den närliggande backen, gå till simhallen, bio och annat som övriga elever som har bättre levnadsvillkor får möjligheter till. Bara det faktum att fritids finns som garant för ett mellanmål till. Det som är svårt är att det kan vara de som är i behov av det kompensatoriska som inte har rätt till fritids och där är vi bundna bakom vår budget och kan inte ge alla dessa som skulle behöva en behovsplacering (Rektor 12).

Som diskursiva mellanhänder befinner sig rektorerna också i ett skärningsfält mellan olika och delvis motstridiga styrningsrationaliteter. Den biopolitiska logiken som genomsyrar samtida utbildningspolitik rymmer en vilja att omfatta, inkludera och optimera varje barn – att säkerställa alla barns deltagande i fritidshemmets kompensatoriska verksamhet och därigenom bidra till befolkningens och nationens framtida produktivitet och välmående. Samtidigt verkar denna vilja inom ramarna för ekonomiska villkor och effektiviseringskrav som begränsar det handlingsutrymme inom vilket inkludering kan realiseras. För rektorerna verkar detta innebära att de måste översätta en biopolitisk omsorgsrationalitet till en praktisk ordning där resurser, personal och tid inte räcker till för att uppfylla de diskursiva löftena om likvärdighet och delaktighet. I rollen som diskursiv mellanhand formas deras uppdrag därmed av ett ständigt arbete med att balansera, legitimera och rationalisera undantag från den inkluderande ambitionen, ofta genom språkbruk som förskjuter ansvar – exempelvis genom tal om prioritering eller resursoptimering. I detta kan rektorernas iscensättningar förstås som uttryck för en mikropolitisk praktik där biopolitikens motsägelser hanteras i vardagen. De upprätthåller bilden av ett inkluderande välfärdsprojekt samtidigt som de – genom diskursiva och organisatoriska val – bidrar till en differentiering av barns tillgång till fritidshemmets kompensatoriska resurser. Rektorerna framhåller en vilja att inlemma fler barn i den biopolitiska förbättringsapparaten, men pengarna finns inte för att låta alla ta del av det kompensatoriska smörgåsbord som fritidshemmet har till uppgift att erbjuda: ”Obligatoriskt fritidshem för alla elever oavsett förvärvsarbete eller ej. Betydligt större ekonomiska resurser behövs” (Rektor 1).

Det kompensatoriska smörgåsbordet ska enligt rektorerna innefatta i stort sett allt som kan tänkas fattas ett barn – däribland tillgång till närvarande, positiva och trygga vuxna, en känsla av meningsfullhet, sammanhang, gemenskap, tillhörighet och trygghet, möjlighet att få tillräckligt med mat i magen, att få testa och uppleva fritidsaktiviteter trots att de inbegriper avgifter, men även:

För nyanlända är fritids en viktig introduktion till samhället, kultur och traditioner. Men detta gäller även de elever som inte har de förutsättningarna i hemmet. Att få fira, skapa, prova, experimentera samt leka och utveckla sin sociala sida (Rektor 20).

Rektorerna iscensätter fritidshemmet som en biopolitisk problemlösande möjliggörare, där vem som helst kan få hjälp med eller tillgång till – nästan – vad som helst. Barnen behöver, fritidshemmen ger:

På fritids får/har alla elever samma förutsättningar och möjligheter till att utvecklas oavsett levnadsvillkor. Elever som sällan eller aldrig leker med vissa material, eller får vistas ute i skog och natur får genom fritids uppleva händelser som de annars inte skulle kunnat vara med om (Rektor 8).

Vid sidan en vilja att göra alla barn delaktiga i det förebyggande och förbättrande fritidshemmet – oavsett om de ekonomiska premisserna tillåter det eller inte – så uttrycker rektorerna också en tydlig föresats om att inom verksamheten lägga vikt vid att ”fånga upp”, identifiera och hantera individer utifrån olika typer av behov och utmaningar. I detta sker en sammansmältning av den biopolitiska och den disciplinerande styrningen. Väl inne i systemet aktiveras de kontrollerande och övervakande elementen i styrningsrationaliteten:

Här finns också andra villkor att arbeta med värdegrund allas lika värde mm. Andra typer av samtal, kartläggningar, sociogram, fånga upp elever som är utanför, intressen mm (Rektor 23).

Olika typer av kartläggningar av barn kan ses som en biopolitisk screening – systematisk sondering av barnpopulationen – som tjänar till att uppmärksamma icke önskvärda beteenden eller omständigheter. De påföljande disciplinerande insatserna kretsar kring fostran i vilken ”eleverna behöver socialiseras” (Rektor 9) och ansvariggöras genom ”att utveckla Barn/elever till att vara ansvarstagande gentemot andra och att verka i ett sammanhang mot gemensamma mål” (Rektor 14). Socialiseringsambitionen kan förstås som en del av förbättringsprojektet, genom vilket barnen ska formas till självreglerande subjekt som värnar om både sig själva och samhällets bästa. Ett medborgarskapande i riktning mot den önskvärda målbilden. Via disciplinär styrning förväntas varje barn etablera ett välfungerande själv som i förlängningen främjar ordning och reda samt förädlar välmående i den biopolitiska dimensionen – på den kollektiva samhällsnivån:

Fritidshemmets breda uppdrag är en samhällsresurs ifråga om att syfte och centralt innehåll rusta elever för att kunna samspela, kommunicera, lyssna och se andras perspektiv samt utveckla en hälsosam och rik livsstil. Alla viktiga parametrar för en [sic!] väl fungerande samhälle där medborgare bidrar och stärker till den samhällsbild som vi önskar ska få råda (Rektor 18).

Rektorerna iscensätter samtidigt socialiseringsarbetet som en utmaning i vilken problemen tillskrivs barnen: ”Barn är idag mer oroliga och har svårigheter att socialisera på ett bra sätt” (Rektor 18). En aspekt som bidrar till att legitimera fritidshemmets biopolitiska förbättringsinsatser utifrån föresatsen att skapa ett mer välfungerande samhälle. Utöver att arbetet med barns anpassning till samhället menas kräva allt mer så sägs även vetenskap om deras livsomständigheter bli svårare att nå. Det kompensatoriska uppdraget iscensätts som ett svårhanterligt och långtgående sökande som sträcker sig bortom fritidshemmet och ända in i barnens familjer: ”Det har blivit betydligt mer komplicerat att navigera som personal och ledning i och kring vad som händer i familjernas liv och leverne” (Rektor 18).

Kunskap om barnen genom en helhetsbild av bakgrund, omgivande miljö, levnadsvillkor, förutsättningar och erfarenheter behövs för att biopolitisk optimering ska kunna verkställas genom fritidshemmets medborgarskapande. Den biopolitiska förbättringstankens version av den goda medborgaren inbegriper som synes bland annat en hälsosam livsstil, vilken ytterligare ringas in genom att fritidshemmet enligt rektorerna ska ”[...] komplettera hemmet i att hjälpa elever utveckla goda vanor som rörelseglädje, utomhusvistelse mm” (Rektor 17). Den goda medborgaren som fritidshemmet ska producera är dessutom demokratisk (se också Holmberg, 2018):

Ifall fritidshemmet bygger sin undervisning mot sin egen läroplan och kapitel 1, 2 i läroplanen så skulle vi ha betydligt mer unga vuxna som kommer in i samhället där de har lärt sig grundstenarna att ta eget ansvar över sin egen utveckling och ett stort ansvar för att fungera och bidra positivt i större sammanhang. Huvudmålet med verksamheten är att skapa demokratiska medborgare som förstår sin och andras roll i samhället (Rektor 7).

Iscensättningen av ett välfungerande fritidshem – här i betydelsen av att fungera i överensstämmelse med aktuella styrdokument – indikerar att verksamheten utgör en grundbult i det välfärdsmaskineri som syftar till att riskminimera och förädla den uppväxande generationen. Barnen behöver räddningsinsatser i nuet för att inte riskera att fara illa eller utsätta samhället för risk i framtiden och rektorernas tal om fritidshemmets syfte och kompensatoriska uppdrag är i stor utsträckning framåtsyftande. Det handlar exempelvis om interventioner som ska ”rusta” barnen så att de som vuxna ”kommer in i samhället” och språkbruket gör gällande att medborgare är något barn så småningom blir, det är inte något de redan är. Framåtsyftningen handlar också om att barnens tid i fritidshemmet är att betrakta som en resurs för dess framtid:

Fritidshemmet har förmånen att oftast få möta de elever som behöver att skolan är som klokast. Det vill säga att i skolans kompensatoriska uppdrag blir det extra viktigt att skola och fritidshem är sampratade och att man verkligen vet vem som gör vad och varför. Det är också viktigt att se vistelsetiden som en resurs för elevens framtid och förvalta den därefter (Rektor 19).

Citatet ovan ringar in den disciplinerande biopolitiska styrningsrationaliteten som rektorerna iscensätter i talet om det samtida fritidshemmets roll och funktion. Genom rektorernas medproduktion av styrningsrationaliteten framträder ett fritidshem som via administrering och reglering förvaltar barns liv genom institutionaliserad kompensatorisk fritid. En form av fritid tänkt att fungera som räddning av framtid och välfärd.

De barn som avviker mest från det normativt önskvärda är också de som behöver ägnas uppmärksamhet och åtgärdas i störst utsträckning av personer – professionella experter – som verkligen vet hur barnen bör hanteras och varför.

FRITIDSHEM SOM KOMPENSATIONSHETEROTOP

Med utgångspunkt i analysens utforskande av rektorers iscensättningar av fritidshemmet och dess kompensatoriska uppdrag som ett biopolitiskt förbättrande välfärdsprojekt följer här en avslutande betraktelse av verksamheten som en kompensationsheterotopi.

Det svenska samhället skildras idag som farligt och bristfälligt fungerande i flera avseenden och i motpol till detta målas fritidshemmet upp som en tillgänglig, funktionell, förebyggande och förbättrande inrättning. Dess karakteristika gör gällande en plats som både är sin egen och något annat än vad som finns i övriga samhället. Samtidigt fungerar den också som ett flertal – vanligtvis mer eller mindre oförenliga – platser, däribland skola, specialpedagogisk inrättning, hem, lekplats, matcentral, räddningsinstitut (i likhet med de uppfostrings- och korrigeringsanstalter som funnits under 1900-talet). Tiden som barn spenderar i verksamheten – fritidshemstid – är en särskild form av tid, institutionaliserad fritid som inte är pliktbelagd men till stor del ändå är reglerad och tvingande. En tid som sägs bygga på frivillighet men som också är styrd genom att inbegripa undervisning baserad på läroplansmål och på samma gång utgå från barnens initiativ och vad som för dem är meningsfullt. En tid som inte är skola, inte är hem och inte är fritid men samtidigt i någon mån likväl är just dessa saker.

Via sammansmältningen av en disciplinerande och en biopolitisk styrningsrationalitet förväntas barnens kroppar tillvaratas och deras liv optimeras genom den fostran och de pedagogiska insatser som "[...] tränger in i kroppen, hälsan, sätten att äta och bo, livsvillkoren, tillvarons hela utrymme" (Foucault, 2002, s. 144). Tyngdpunkten på problemhantering och förebyggande sätter det nyss så dominerande lärandefokuset på undantag. Det kompensatoriska uppdraget legitimerar ett biopolitiskt utjämning av barns livsomständigheter. Kompensationsheterotopin tycks kunna hantera allehanda problem, avvikelser, tillkortakommanden och potentiella framtida risker som resterande delar av samhället inte lyckas, hinner eller vill ta hand om. Däribland – men inte enbart – väntas den kompensatoriska heterotopin ge omsorg, tillhandahålla utbildning, erbjuda meningsfull sysselsättning, bistå med gemenskap, fostra, socialisera, ge särskilt stöd, ordna extra anpassningar, mätta hungriga magar, värna friskfaktorer, väga upp för social utsatthet, förhindra destruktivitet, bemöta mångkulturalitet, hantera segregation, förhindra utanförskap, möta olika modersmål, stötta vid traumatiserande erfarenheter (från krig och andra katastrofer) och vägleda i djungeln av social media. Helt enkelt förädla det mänskliga kapitalet och guida till framgångsrik kapitalplacering (läs anställningsbarhet, hälsa och ett allmänt lyckat liv). Fritidshemmet blir på så sätt ett skyddsnät (se också Ackesjö, 2020) där barn tillåts landa för att tas om hand och rättas till samt en språngbräda in i en välfungerande framtid genom ett (om)formande i riktning mot den för tillfället ideala medborgaren. Barnen ska i möjligaste mån fogas in i normalitetens ramar genom den expertis som fritidshemmets personal förmodas besitta.

Så till sist, vad går att säga om vad som pågår i det som pågår? Som en alldeles egen och annorlunda plats kanske fritidshemmet är på väg att etablera sig som en förebyggande biopedagogisk hantering av olika livsomständigheter och där

[...] pedagogies of bios (life) form part of an apparatus of governmentality that centers upon regulating life: how to live, how to eat, how to move, how to look. Biopedagogies spill beyond the classroom, occurring in myriad political sites involved in the construction of identities that instruct and form meaning. (Harwood, 2009, s. 21)

Den fritidshemska biopedagogiken (se mer om biopedagogik i relation till fritidshem i Holmberg, 2025) kan följaktligen menas konstruera och subjektivera barn till en slags *human futures* (Lee & Motzkau, 2011) med målet att producera icke kriminella medborgare. I denna mening blir kompensationsheterotopin en plats där välfärdsstatens omsorgsambition och samtidens biopolitiska styrningsrationalitet flätas samman – en plats där viljan att inkludera alla barn samexisterar med villkor som gör full inkludering omöjlig. En plats där biomaktens livsfrämjande vilja – att stödja, skydda och utveckla – samtidigt fungerar som en ordnande kraft som skiljer ut, kategoriserar och reglerar. Som kompensationsheterotopi bär fritidshemmet därmed både välfärdsstatens löfte och dess gräns: det är en plats där omsorgens rum blir styrningens, och där ambitionen att inkludera alltid också producerar skillnad. I detta verkar rektorerna som diskursiva mellanhänder, genom vilka den biopolitiska styrningens paradox behöver hanteras: balanseringen mellan omsorg och begränsning, mellan livsfrämjande vilja och ekonomisk kalkyl.

REFERENSER

- Ackesjö, Helena (2020). *Fritidshemmet: Ett trygghetsskapande skydds nät för barnen när samhället är i kris*. Fritidsverket.
- Axelsson, Tom & Qvarsebo, Jonas (2017). *Maktens skepnader och effekter: Maktanalys i Foucaults anda*. Studentlitteratur.
- Boström, Lena, & Elvstrand, Helene. (2024). Being a Principal at a School Age Educare Center in Sweden: Perspectives on Structure, Culture, and Leadership. *Leadership and Policy in Schools*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/15700763.2024.2431705>
- Boström, Lena, Elvstrand, Helene, & Orwehag, Monica. (2023). Didaktik i fritidshem ur svenska rektorers perspektiv: Särskiljande föreställningar möter en pedagogisk praktik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 28(4), 142–171. <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/3164/3252>
- Brunila, Kristiina, & Siivonen, Päivi. (2016). Preoccupied with the self: Towards self-responsible, enterprising, flexible and self-centred subjectivity in education. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. 37(1), s. 56–69. <https://doi.org/10.1080/01596306.2014.927721>
- Djurberg, Sara (2022): Rektorn: Fritidshemmet viktigt för att hålla barnen borta från gängen. *Vi Lärare*. Hämtad 2024-06-20: <https://www.vilarare.se/fritidspedagogik/fritidshem/rektorn-fritidshemmet-viktigt-for-att-halla-barnen-borta-fran-gangen/>

- Fejes, Andreas, Olson, Maria, Rahm, Lina, Dahlstedt, Magnus, & Sandberg, Fredrik. (2016). Individualisation in Swedish Adult Education and the Shaping of Neo-liberal Subjectivities. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(3), s. 461–473.
<https://doi.org/10.1080/00313831.2016.1258666>
- Foucault, Michel (1975). *Övervakning och straff*. Arkiv Förlag.
- Foucault, Michel (2002). *Sexualitetens historia. Del 1: Viljan att veta*. Daidalos.
- Foucault, Michel (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège De France 1977–1978*. Palgrave MacMillan.
- Foucault, Michel (2008). *Sambället måste försvaras: Collège de France 1975–1976*. Tankekraft förlag.
- Foucault, Michel & Miskowiec, Jay. (1986). Of other spaces. *Diacritics*, 16(1), 22–27.
- Gardesten, Jens, Ackesjö, Helena, & Wernholm, Marina. (2023). Den problematiska fritiden 2.0: Fritidshemmets kompensatoriska uppdrag i socioekonomiskt utsatta områden. *Nordisk tidskrift för pedagogikk og kritikk*, 9, 249–259.
<http://doi.org/10.23865/ntpk.v9.5573>
- Gibson, Kristina E., & Dempsey, Sarah E. (2015). Make good choices, kid: Biopolitics of children's bodies and school lunch reform in Jamie Oliver's Food Revolution. *Children's Geographies*, 13(1), 44–58.
<http://dx.doi.org/10.1080/14733285.2013.827875>
- Glaés-Coutts, L. (2021). The principal as the instructional leader in school-age educate. *Leadership and policy in Schools*, 22(4), 873–889.
<https://doi.org/10.1080/15700763.2021.2019792>
- Haglund, Björn, & Glaés-Coutts, Lena. (2022). Leading and supporting: Principals reflect on their task as pedagogical leaders of Swedish school-age educate. *School Leadership and Management*, 43(1), 8–27. <https://doi.org/10.1080/13632434.2022.2137725>
- Harwood, Valerie. (2009). Theorizing biopedagogies. I Jan Wright & Valerie Harwood (red.), *Biopolitics and the 'obesity epidemic': Governing bodies*, ss.15–30). Routledge.
- Hedlund, Elisabet. (2011). *Att styra i namn av framtid: Subjektskonstruktioner och tekniker för styrning* (Doktorsavhandling). Stockholms Universitet.
- Holmberg, Linnéa (2018). *Konsten att producera lärande demokrater* (Doktorsavhandling). Stockholms universitet.
- Holmberg, Linnéa (2025). Pedagogiska planeringar som konstruktioner av fritidshemstid: Biopedagogiskt tillrättaläggande av barns tid. *Nordisk tidskrift för pedagogikk og kritikk*, 11(3), 102–121. <http://doi.org/10.23865/ntpk.v11.6938>
- Hurst, Bruce, Brannelly, Kylie, & Cartmel, Jennifer. (2023). The production and performance of workplace hierarchies in Australian outside school hours care. *International journal for research on extended education*, 11(1), 8–21. <https://doi.org/10.3224/ijree.v11i1.03>
- Jette, Shannon, Bhagat, Krishna, & Andrews, David L. (2016). Governing the child-citizen: "Let's move!" as national biopedagogy. *Sport, Education and Society*, 21(8), 1109–1126. <https://doi.org/10.1080/13573322.2014.993961>
- Jonsson, Kristina. (2020). Principals' perspectives on pupils' social learning in Swedish school-age educate. *International Journal for Research on Extended Education*, (8)1, 5–21. <https://doi.org/10.3224/ijree.v8i1.02>

- Jonsson, Kristina. (2021). Principals' vision of social learning in school-age educare, *Early Years*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/09575146.2021.1997934>
- Jutzi, Michelle, Wicki, Thomas, & Stampfli, Barbara. (2024). Towards a holistic model of extended education in the public school system: Three schools on the way to integrated all-day schools. *International journal for research on extended education*, 12(1), 23–41. <https://doi.org/10.3224/ijree.v12i1.03>
- Kenny, Katherine. E. (2015). The biopolitics of global health: Life and death in neoliberal time. *Journal of Sociology*, 5(1), 9–27. <https://doi.org/10.1177/1440783314562313>
- Leahy, Deana. (2014). Assembling a health(y) subject: Risky and shameful pedagogies in health education. *Critical Public Health*, 24(2), 171–181. <https://doi.org/10.1080/09581596.2013.871504>
- Lee, Nick & Motzkau, Johanna. (2011). Navigating the bio-politics of childhood. *Childhood*, 18(1), 7–19. 10.1177/0907568210371526
- Lindblad, Sverker, & Popkewitz, Thomas S. (2000). *Public discourses on education governance and social integration and exclusion: Analyses of policy text in european contexts*. Uppsala Reports on Education.
- Olsson, Ulf (1997). *Folkhälsa som pedagogiskt projekt: Bilden av hälsoupplysning i statens offentliga utredningar* (Doktorsavhandling). Uppsala Universitet.
- Petersen, Alan. (1997). Risk, governance and the new public health. I Robin Bunton & Alan Petersen (red.). *Foucault, health and medicine*, ss 189–206. Routledge.
- Petersen, Alan, & Lupton, Deborah. (1996). *The new public health: Health and self in the age of risk*. Sage.
- Rohlin, Malin (2012). *Fritidshemmets historiska dilemman: En nutidshistoria om konstruktionen av fritidshemmet i samordning med skolan*. Stockholms Universitets förlag.
- Rose, Nikolas (2001). The politics of life itself. *Theory, Culture & Society*, 18(6), 1–30. <https://doi.org/10.1177/02632760122052020>
- Sandberg, Fredrik., Fejes, Andreas, Dahlstedt, Magnus, & Olson, Maria. (2015). Adult education as a heterotopia of deviation: A dwelling for the abnormal citizen. *Adult Education Quarterly* 66(2): 103–119. [doi:10.1177/0741713615618447](https://doi.org/10.1177/0741713615618447)
- SFS 2010:800. *Skollag*. Utbildningsdepartementet.
- Simons, Maarten. (2006). Learning as investment: Notes on governmentality and biopolitics. *Educational Philosophy and Theory*, 38(4), 523–540. <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2006.00209.x>
- Simons, Maarten, & Masschelein, Jan. (2008). The governmentalization of learning and the assemblage of a learning apparatus. *Educational Theory*, 58(4), 391–415. <https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.2008.00296.x>
- Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet: Inom områdena språk och kommunikation samt natur och samhälle*.
- Skolverket (2023). *Styrning och ledning av fritidshemmet: Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om styrning och ledning av fritidshemmet*.
- Skolverket (2024). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet: Lgr22*.
- SOU 2020:34. *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Utbildningsdepartementet.

SOU 2022:61. *Allmänt fritidshem och fler elevers tillgång till utveckling, lärande och en meningsfull fritid*. Utbildningsdepartementet.

SOU 2024:17. *Skolor mot brott*. Utbildningsdepartementet.

Sandberg, Fredrik, Fejes, Andreas, Dahlstedt, Magnus, & Olson, Maria. (2015). Adult education as a heterotopia of deviation: A dwelling for the abnormal citizen. *Adult Education Quarterly*, 66(2), 103–119. <http://dx.doi.org/10.1177/0741713615618447>

Vetenskapsrådet (2024). *God forskningssed*.

Åkerblom, Erika. (2019a). *Utbildning och hälsa i nationens intresse: Styrningsteknologier och formering av en förädlad befolkning* (Doktorsavhandling). Linköpings universitet.

Åkerblom, Erika. (2019b). Discourses of lifelong learning: Health as a governing technique in the shaping of the Swedish population. *International Journal of Lifelong Education*, 38(3), 287–300. doi.org/10.1080/02601370.2019.1592252

Åkerblom, Erika. (2020). The will to include: Education for becoming a desirable citizen. *Pedagogy, Culture & Society*, 28(3), 251–366. <https://doi.org/10.1080/14681366.2019.1643400>

Åkerblom, Erika & Fejes, Andreas (2017). Constructing a healthy, knowledgeable and well-educated citizen: Motivational interviews and physical activity on prescription. *Studies in Continuing Education*, 39(3), 320–332. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2017.1334641>

ENGLISH SUMMARY

RISK MANAGEMENT THROUGH BIOPOLITICS: PRINCIPALS' STAGING OF SCHOOL-AGE EDUCARE AS A COMPENSATORY WELFARE PROJECT

At a time when the nation's present and future prosperity is said to be at risk, for instance due to the rise of serious gang-related crime, compensatory interventions addressing children and their diverse life circumstances have moved high up the political agenda. Such interventions are commonly framed as having equalising effects that are expected to contribute to a better-functioning society. One concrete expression of this is the growing attention paid to the compensatory mission of school-age educare, which has gained prominence in, for example, government inquiries and public debate. Principals, who are tasked with governing and leading school-age educare, are assigned particular responsibility for this compensatory mission. Against this backdrop, the study examines how principals stage school-age educare, focusing on its role and purpose as well as on children's differing living conditions.

Drawing on a Foucault-inspired analysis of empirical material consisting of principals' qualitative responses to an open-ended survey, the study makes visible a staging of school-age educare as a biopolitically improving welfare project aimed at shaping children into future, law-abiding and socially productive citizens. In this project, principals can be understood as discursive intermediaries within a biopolitical rationality of governance. From the principals' perspective, school-age educare is presented as a form of safety net in which children are cared for and, at the same time, corrected, and as a springboard towards a well-functioning future through the (re)shaping of children in line with the currently ideal citizen.

As discursive intermediaries, principals find themselves at the intersection of different, and partly contradictory, rationalities of governance. The biopolitical logic permeating contemporary education policy entails an ambition to encompass, include and optimise every child, ensuring the participation of all children in compensatory provision within school-age educare and thereby contributing to the future productivity and well-being of the population and the nation. At the same time, this ambition operates within economic conditions and efficiency requirements that constrain the scope of action within which inclusion can be realised. For principals, this appears to mean translating a biopolitical rationality of care into a practical order in which resources, staffing and time are insufficient to fulfil the aspiration of participation for all children.

Finally, the article discusses biopolitically improving school-age educare as a compensatory heterotopia, that is, as a “different place” unlike all other places in contemporary society. This compensatory heterotopia is expected to address a wide range of problems, deviations, deficiencies and potential future risks that the rest of society does not manage, does not have time for, or does not wish to take on. Among other things, though not exclusively, it is expected to provide care and education; offer meaningful leisure; foster community and nurture; socialise; provide special support; arrange additional adjustments; satisfy hungry stomachs; safeguard health; compensate for social vulnerability; prevent harmful behaviour; respond to multiculturalism; manage segregation; prevent exclusion; accommodate different home languages; support children who have experienced trauma (through war and other disasters); and guide them through the jungle of social media. Put simply, it is expected to refine human capital and steer it towards “successful” investment (that is, employability, health, and a broadly successful life).

As a compensatory heterotopia, school-age educare thus carries both the promise of the welfare state and its limit: it is a place where care becomes entwined with control, and where the ambition to include also produces difference. Here, principals act as discursive intermediaries through whom the paradoxes of biopolitical governance must be managed, balancing care and constraint, the will to foster life and economic calculation.

Keywords:

Biopolitics, heterotopia, compensatory assignment, production of citizens, welfare.

Författarens kontaktuppgifter

Linnéa Holmberg, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet, <https://orcid.org/0000-0002-8704-2195>